

В. М. Гусак., Н. С. Костиця.,
методисти
лабораторії методичного забезпечення
КЗ «Житомирський ОІППО» ЖОР

Особливості організації та здійснення виховного процесу в закладах загальної середньої освіти в контексті Нової української школи

Виховання, живлення духовної осі людини, котра знаходиться на шляху становлення, повинне випереджати навчання, воно ніби готує ферменти олюднення й облагородження знань і тим самим просвітлює розум. Знання справді є сила, але добра вона чи зла – це буде залежати від якості серця й духовності людини.

Ш. О. Амонашвілі

Одним із ключових компонентів формули Нової української школи задекларовано наскрізний процес виховання. Його визначено як невід’ємну складову освітнього процесу, що спрямований на підготовку випускника як усебічно розвинену, цілісну *особистість*, здатну до критичного мислення; *патріота* з активною життєвою позицією, стійкими морально-етичними принципами, спроможного приймати відповідальні рішення; *інноватора*, готового змінювати навколишній світ, розвивати економіку, конкурувати на ринку праці, вчитися впродовж життя. Вищезазначене передбачає створення нового *освітнього середовища* в закладах загальної середньої освіти, що ґрунтується на *принципах педагогіки партнерства, дитиноцентризму та виховання на цінностях*.

Напрацювання досвіду реалізації Концепції потребує осмисленого наукового підходу до здійснення практичної діяльності. Для проектування та побудови освітнього середовища пропонуємо методичним службам різних рівнів звернути увагу на дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, а саме: Н. Бордовської, М. Братко, Л. Виготського, Дж. Гібсона, В. Желанової, В. Рубцова, М. Раудсепп, В. Лебедевої, Н. Новікової, В. Орлова, В. Рубцова, В. Панова, В. Слободчикова, Ю. Мануйлова, Т. Менга, М. Хейдметса, В. Явіна та інших.

Аналіз літературних джерел дозволяє зробити висновок про те, що термін «освітнє середовище» розглядається у різних аспектах, тому сьогодні немає його однозначного пояснення. Однак у загальному сенсі означений феномен розуміється як оточення людини, що стає засобом її розвитку. Залежно від віку змінюється ставлення до середовища, а відповідно

змінюється і роль середовища в розвитку (Л. Виготський). Оточення - це середовище, з яким людина взаємодіє, впливаючи на нього та піддаючись його впливам, однак суб'єктна позиція належить особистості, вона є первинною, а середовище задається стосовно її потреб.

В. Ясвін розглядає освітнє середовище як систему впливів та умов формування особистості за заданим зразком (соціально обумовлений), а також можливостей для її розвитку, які детермінують соціальне та просторово-предметне оточення. Можливість розуміється вченим як особливе поєднання властивостей освітнього середовища та самого суб'єкта, який одночасно виступає як продуктом, так і творцем цього середовища.

На думку В. Панова, середовище є «системою педагогічних та психологічних умов та впливів, які створюють можливість для розкриття прихованих здібностей, удосконалення та розвитку уже набутих особистістю, відповідно до задатків і здібностей, вимог вікової соціалізації та просторово-предметного оточення. Таким чином, ключовим поняттям стає «персоналізація середовища», що відображає ресурс середовища у розкритті внутрішнього світу особистості та включає комплекс смислових значень:

- освітнє середовище – це сукупність можливостей для навчання учнів, виявлення й розвитку їх здібностей та особистісного потенціалу;

- освітнє середовище – засіб навчання й розвитку: якщо учень сам обирає або створює для себе освітнє середовище – він стає суб'єктом саморозвитку, а освітнє середовище – об'єктом використаних засобів;

- освітнє середовище стає предметом проектування й моделювання, за умови обов'язкового теоретичного обґрунтування моделюється відповідно до мети навчання, особливостей контингенту дітей та умов функціонування закладу освіти;

- освітнє середовище стає об'єктом психолого-педагогічної експертизи та моніторингу, необхідність яких визначається динамікою самого освітнього середовища, що забезпечує постійне його оновлення.

Отже, середовище закладу загальної середньої освіти – це своєрідне поле соціальних стосунків, де дитина шкільного віку бере участь у життєдіяльності суспільства, виступає його суб'єктом, самовизначається, самореалізується, самостверджується та безпосередньо впливає на його перетворення. Комплексний розвиток особистості дитини забезпечує конструктивна співпраця закладу освіти з усіма можливими суб'єктами освітнього середовища (батьки, позашкільна освіта, культура, громадськість) на принципах партнерства, де школа покликана ініціювати їх залученість до побудови освітньої траєкторії дитини та активізувати власну просвітницьку функцію. Надаємо орієнтовний алгоритм роботи закладу освіти щодо створення освітнього середовища (додаток 1).

Концепція «Нова українська школа» зорієнтовує заклади загальної середньої освіти на зміну стратегії та змісту виховного процесу, основою якого визначено «загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття,

повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність)».

Цінність – це поняття, яке вказує на людську, соціальну і культурну значимість певних явищ і предметів діяльності.

Цінність є особливим типом світоглядної орієнтації людини, уявленнями, які склалися в тій чи іншій культурі про ідеал, моральність, добро, красу. Будь-які події та явища в природі, суспільстві, житті індивіда сприймаються ним не лише за допомогою науково обґрунтованих теорій, а й пропусकाються через призму власного ставлення до них.

Протягом усієї своєї історії розвитку людством було вироблено загальнолюдські або універсальні цінності, які впродовж багатьох поколінь не змінювали свого сенсу і не зменшували свою значимість.

Доктор педагогічних наук, професор В.Сидоренко вважає, що наскрізний процес виховання в Новій українській школі має ґрунтуватися на цінностях та акцентує увагу на формуванні в учнів 6-ти груп чеснот та 24-х позитивних («сильних») рис характеру (character strength), що були конкретизовані Мартіном Селігманом та Кристофером Петерсоном і були покладені в основу класифікації «цінності в дії» (додаток 2).

Запропоновані чесноти були визначені шляхом дослідження біля двохсот релігійних та культурних пам'яток і виявилися спільними для всіх народів.

З огляду на те, що заклади загальної середньої освіти несуть дитині комплекс найважливіших цінностей, які вона має осмислити, аспробувати та привласнити як позитивний досвід, важливого значення набуває проблема створення у кожній школі власної програми виховання відповідно до специфіки закладу. При цьому необхідно зауважити, що цінності не формуються шляхом розпоряджень, наказів, директив. Цінності проявляються в дії, через поведінку, ставлення дитини до себе й оточуючого світу та є основою ключових компетентностей.

Слід зазначити, що на базі КЗ «Житомирський ОППО» ЖОР протягом 2016–2018 рр. здійснювалося навчання педагогічних працівників області з питань впровадження Програми «Виховання характеру дітей», автором якої є Лінда Ландрет. Учасники семінарів-тренінгів (м. Житомир, м. Бердичів, м. Новоград-Волинський, м. Коростень, м. Малин, Бердичівський, Баранівський, Житомирський, Коростишівський, Попільнянський, Пулинський, Романівський, Ружинський, Хорошівський, Черняхівський, Чуднівський райони) отримали сертифікати та комплекс методичних матеріалів, що дає можливість адаптувати програму до реалій Нової української школи та впроваджувати її в освітній процес закладів освіти.

Сучасний етап переходу на стандарти Нової української школи є основою її успішного становлення та розвитку.

Пропонуємо список наукових джерел для опрацювання та використання в методичній роботі для підвищення рівня професійної компетентності педагогічних працівників.

1. Бех І.Д. Виховання особистості. У 2 кн. Кн.. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-педагогічні засади: Наук. видання. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості. Підручник – К.: Либідь, 2008. – 848 с: іл.
3. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. /І. Д. Бех. – К.: Академвидав, 2012. – 256 с. – (Серія «Альма-матер»).
4. Биков В. Ю. Навчальне середовище сучасних педагогічних систем // Професійна освіта: педагогіка і психологія / За ред.: І. Зазюна, Н. Ничкало, Т. Левовицького, І. Вільш. Україно-польський журнал. Видання IV.. Видавництво. Вищої Педагогічної Школи у Честохові. – Ченстохова, 2004. – С. 59–79.
5. Бордовская Н. В. Вызовы времени и новые модели развивающей образовательной среды / Н. В. Бордовская // Человек и образование. – 2013. – № 2 (35). – С. 4–11.
6. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки / О.І. Вишневський. – Видання третє, доопрацьоване.– К.: Знання . - 2008. – 568 с.
7. Єрмаков І.Г., Пузіков Д.О. Життєтворчі компетенції особистості: Практико зорієнтований посібник. –Донецьк: Каштан , 2007. – 242 с.
8. Заир-Бек Е. С. Понятие «образовательная среда школы» и подходы к ее оцениванию в современных исследованиях / Е. С. Заир-Бек // The Emissia. Offline Letters: [электронное научное издание (научно- педагогический интернет-журнал)]. – 2011. – Ноябрь. – Режим доступа: <http://www.emissia.org/offline/2011/1683.htm>.
9. Зязюн І.А. Діалектика ціннісних суджень та відношень /І.А. Зязюн //Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб.наук.праць/ За ред. Л.Л. Тovaжнянського, О.Г. Романовського. Вип. 27 (31): в 3-х ч. – Ч. 1. – Харків : НТУ «ХП», 2010. – С. 28–39.
10. Зязюн І.А. Філософія ціннісних відношень / Інноваційність у науці і освіті: наукове видання до ювілею професора, доктора педагогических наук, Франтішека Шльосека / [В. Кремень (голова редкол.), Є. Куніковські (заст. голови), Н. Ничкало (заст. голови)]; упоряд.: Н. Ничкало; І. Савченко: Хмельницький національний університет. – К.: Богданова А.М., 2013. – С. 74–82.
11. Концепція «Нова школа. Простір освітніх можливостей» [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/ua-sch-2016>.
12. Кулюткин Ю. С. Образовательная среда и развитие личности [Электронный ресурс] / Ю. С. Кулюткин, С. О. Тарасов // Новые знания: журнал по проблемам образования взрослых. – 2001. – № 1. – Режим доступа: http://www.znanie.org/gumal/nl_01.
13. Ландрет Л. Виховання характеру дітей. Навчальна програма для вчителів / Ландрет Л.; пер. з англ. Степанова В. – ВЕФ «Східноєвропейська гуманітарна місія», 2015 – 112 с.

14. Леонтьев Д. А. Методика изучения ценностных ориентаций / Д. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1992. – 17 с.
15. Макар Л. М. Сутність освітнього середовища в педагогічному процесі / Л. М. Макар // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2013. – Вип. 30(83). – С. 229–236.
16. Мануйлов Ю. С. Средовый подход в воспитании / Ю. С. Мануйлов. – 2-е издание, переработанное. – М. – Н. Новгород: Изд. Волго-Вятской академии государственной службы, 2002. – 157 с.
17. Менг Т. В. Исследование образовательной среды: проблемы, подходы, модели: монографія / Т. В. Менг. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2011. – 98 с.
18. Новикова Л. И. «Воспитательное пространство» как открытая система (Педагогика и синергетика) / Л. И. Новикова, М. В. Соколовский // Общественные науки и современность. – 1998. – № 1. – С. 132–134.
19. Панов, В.И. Психодидактика образовательных систем: теория и практика. /В.И. Панов – СПб: Питер., 2007. – 352 с.: ил. – (Практическая психология).
20. Приходченко К. І. Творче освітньо-виховне середовище: теоретичний і практичний концепти : монографія / К. І. Приходченко. – Донецьк : Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2011. – 382 с.
21. Рубцов В. В. Проектирование развивающей образовательной среды школы / В. В. Рубцов, Т. Г. Ивошина. – М.: Изд-во МГППУ, 2002. – 272 с.
22. Селигман Мартин Э. П. Новая позитивная психология: Научный взгляд на счастье и смысл жизни/ Перев. с англ. — М.: Издательство «София», 2006. —368 с.
23. Сидоренко В. Методична діяльність у суспільстві, яке навчається: виклики, проблеми, перспективи розвитку // Методист . – 2018. – № 2(74). – С. 14–27.
24. Слободчиков И. В. О понятии образовательной среды в концепции развивающего образования / И. В. Слободчиков // 2-ая Российская конференция по экологической психологии: материалы (Москва, 12–14 апреля 2000 г.) / Под. ред. В. И. Панова. – М.: Экопсицентр РОСС, 467 2000. – С. 172–176.
25. Тарасов С. В. Образовательная среда школы: проблемы и подходы / С. В. Тарасов // Образовательная среда школы: проблемы и перспективы развития : материалы научно-практической конференции / Научный редактор С.В. Тарасов. –СПб.: Образование –Культура, 2001. –С. 9–19.
26. Ткачова Н.О. Аксіологічний підхід до організації педагогічного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі: монографія / Н.О. Ткачова. – Луганськ: Луганський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка; Х.: Видавництво «Каравела», 2006. – 300 с.
27. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – М. : Смысл, 2001. – 365 с.

28. Ярошинська О. О. Категорія "середовище" та міждисциплінарний підхід у представленні моделей середовища / О. О. Ярошинська // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. – 2013. — Вип. 40(2). – С. 39–44.

Додаток 1

Передумови створення виховного середовища:

1. Компактність проживання населення (контакти з приводу процесу виховання).
2. Локальність території (контакти в режимі реального часу).
3. Спільність менталітету (спільні ціннісні орієнтації у вихованні).
4. Соціально-економічна цілісність території.
5. Наявність загальної історичної пам'яті і субкультури.

Якісні характеристики виховного середовища:

1. Цілісність.
2. Стабільність.
3. Диференціація.
4. Інтеграція.
5. Самоорганізація.

Етапи моделювання виховного середовища:

1. Діагностика середовища (потенціал, потреби, мотиви учасників): групових:

- ✓ школи;
- ✓ позашкільні навчальні заклади;
- ✓ інші соціальні інституції, центри;
- ✓ неформальні об'єднання;

індивідуальних:

- ✓ дітей;
- ✓ батьків;
- ✓ педагогів.

2. Визначення мети.

3. Розробка педагогічної концепції.

4. Побудова структури середовища (подієвість, діалоговий режим створення, розгалужена система відносин).

Розбудова виховного середовища ґрунтується на принципах, які визначають мету, зміст, шляхи і способи його розвитку:

1. Дитиноцентризму.
2. Гуманізації.
3. Природовідповідності.
4. Культуровідповідності.
5. Системності.
6. Безперервності.
7. Діалогічності.
8. Успішності.
9. Адаптивності.

**Позитивні риси характеру, включені у класифікацію «цінності в дії»
(Values in action VIA)**

ГРУПИ ЧЕСНОТ ОСОБИСТОСТІ (6)	ЗМІСТОВЕ НАПОВНЕННЯ	СИЛЬНІ РИСИ ХАРАКТЕРУ (24)
I ГРУПА – ЧЕСНОТА МУДРОСТІ (пізнання)	Когнітивні сильні сторони, пов'язані з набуттям і використанням знань	1. КРЕАТИВНІСТЬ (творчість, оригінальність). 2. ДОПИТЛИВІСТЬ (питливість розуму, пошук новизни, відкритість досвіду). 3. КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ (винесення суджень, оцінки, продумування наслідків). 4. ЛЮБОВ ДО НАВЧАННЯ. 5. МУДРІСТЬ (розсудливе й грамотне застосування знань)
II ГРУПА – ЧЕСНОТА СМІЛИВОСТІ	Сильні сторони емоційно-вольової сфери, які передбачають подолання перешкод на шляху до цілей	6. ХОРОБРІСТЬ (відвага). 7. ЗАВЗЯТІСТЬ (впевненість, наполегливість, старанність). 8. ЧЕСНІСТЬ (автентичність, вірність собі, внутрішня цілісність). 9. ЕНЕРГІЙНІСТЬ, ЖИТТЄЗДАТНІСТЬ ТА ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ.
III ГРУПА – ЧЕСНОТА ЛЮДЯНОСТІ	Міжособистісні сильні сторони, пов'язані з дружбою і турботою	10. ЛЮБОВ. 11. ДОБРОТА (щедрість, плекання, турбота, співчуття). 12. СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ (емоційний, міжособистісний)
IV ГРУПА – ЧЕСНОТА СПРАВЕДЛИВО СТІ	Цивільні сильні сторони, що сприяють хорошому життю у співтоваристві	13. ГРОМАДЯНСЬКІСТЬ (виявлення громадянської позиції, соціальна відповідальність). 14. РІВНІСТЬ (справедливість, неупередженість). 15. ЛІДЕРСТВО
V ГРУПА – ЧЕСНОТА ПОМІРКОВАНО СТІ	Сильні сторони, які захищають від впадання в крайнощі	16. ВИБАЧЛИВІСТЬ (прощення, великодушність). 17. СКРОМНІСТЬ. 18. СТРИМАНІСТЬ. 19. САМОРЕГУЛЯЦІЯ
VI ГРУПА – ЧЕСНОТА ДУХОВНОСТІ	Сильні сторони, що створюють зв'язок зі світом і дають сенс	20. ЦІНУВАННЯ КРАСИ І ВИЗНАЧНИХ ДОСЯГНЕНЬ; 21. ВДЯЧНІСТЬ.

		22. НАДІЯ (оптимізм, орієнтованість у майбутнє). 23. ГУМОР (оптимізм, легкість). 24. ДУХОВНІСТЬ
--	--	--